

УЧАСТИЕ НА НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ В УПРАВЛЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЕНЕРГЕТИКА

Любимка Андреева

Резюме

През последните няколко десетилетия е налице драматична промяна в начина, по който виждаме процесите на развитие на неправителствените организации на национално и международно ниво. Активното им участие в процеса на правене и осъществяване на различните публични политики е ново измерение в отношенията неправителствен сектор - държава. От тази гледна точка статията анализира появата, развитието и участието на неправителствения сектор в управлението на българската енергетика. Тя има за цел да запознае читателите с ролята на „третия сектор“ в българската енергетика, за да даде отговор на въпроса доколко НПО в този сектор оказват влияние при формулирането и осъществяването на политиката в съответната област, да развие знанието за ролята на неправителствения сектор и предимствата и предизвикателствата от неговото разширяване.

Ключови думи: енергетика, неправителствен сектор, гражданско участие, публични политики, добро управление

NGOs PARTICIPATION IN THE GOVERNANCE OF THE BULGARIAN ENERGY SECTOR

Lyubimka Andreeva

Abstract

Over the past few decades there has been a dramatic change in the way we see the development processes (a spectacular growth in the numbers and scope) of NGOs at national and international level. Their active participation in the processes of making and implementation of various public policies become a new dimension in the relations NGOs - state. From this perspective, the article analyzes the emergence, development and participation of NGOs in the governance of the Bulgarian energy sector. It aim is to acquaint the readers with the role of the "third sector" in the Bulgarian energy sector in order to answer the question how NGOs in this sector influence in the formulation and implementation of policy in the field, to develop knowledge about the role of NGOs and the benefits and challenges of its enlargement.

Key words: Energy, NGOs, Civic Participation, Public Policies, Good Governance

Въведение

Почти три десетилетия след началото на демократичните промени в България, появата и институционализирането на гражданското участие в процеса на правене и осъществяване на публичните политики постепенно се утвърждава, макар и с не големи темпове. Ролята, целесъобразността и дискусиите относно значението на организациите на гражданския сектор започват да нарастват, като все по-ясно се очертава сферата на дейност на неправителствените организации (НПО), видовете НПО, както и тяхната роля в процеса на случване на политиките. Въпреки това, изследванията посветени на гражданското участие в управлението, и по-конкретно в управлението на българската енергетика са сравнително малко, дори недостатъчно. По - голямата част от тях са посветени на познаването на правната рамка за създаване и организиране на дейността на организациите с нестопанска цел, отколкото на знанието за връзката между гражданския сектор и доброто управление.

Настоящата статия няма за цел да систематизира цялата тематика по отношение на гражданското участие в процеса на правенето на политики. По-скоро нашата цел е да представим развитието и ролята на „третия сектор“ конкретно в българската енергетика, за да дадем отговор на въпроса доколко НПО в този сектор оказват влияние при формулирането и осъществяването на политиката в съответната област, да развием знанието за ролята на неправителствения сектор и предимствата и предизвикателствата от неговото разширяване. Това изисква най-напред да изясним генезиса на появата на НПО, тяхната същност и значение за доброто управление.

Какво са НПО и как се зараждат?

До средата на 80-те години на миналия век споменаването на НПО е твърде ограничено. То се основава предимно на някои спорадични академични изследвания за същността на гражданския сектор, без да се отчита неговата роля в общественото управление. Защо обаче след този период нараства броя и ролята на НПО и какво всъщност представляват те? Съществуват поне три взаимнообвързани причини, които поставят гражданските организации в светлината на съвременните прожекторите, включително на национално ниво. Първата се свързва с появата на т.нар. „безизходица“ (Lewis, 2001), т.е. с рухването на привлекателността на макроикономическото виждане за прекомерни държавни инвестиции в различните сфери на живот – т.е. гражданското общество, основният ползвател на публични услуги, има склонността да търси справедливост по отношение на разпределението на ресурсите в обществото.

Втората група причини е свързана с търсенето на алтернативи на действие на публичния сектор, на правителствената помощ във връзка с борбата с бедността. Търсенето на алтернативи се превръща в приоритет главно поради факта, че междуправителственият трансфер на средства води до лоши резултати от гледна точка на въздействието върху бедността, така както и до констатиране на нарастващи нива на бюрокрацията и корупцията. Всъщност през този период има известно съгласие между авторите, че се увеличава неспособността на националната държава да се справи с разглежданите проблеми, да се изправи срещу дългосрочните последици от собственото си невежество, корупция и липса на отчетност (Fisher, 1998: 2). Това поражда необходимостта от друг вид намеса – появата на гражданските организации.

Разбира се, за появата на „третия сектор“ заслуги има и самото общество - това е и третият аргумент. Наред с традиционните икономически и политически дебати за развитието на обществото, през 90-те години на миналия век в политическия дневен ред се поставя и дебата за значението на околната среда, половото неравенство и социалното развитие. Нарастващото присъствие на „гласа“ на НПО в политиките става очевидно. НПО започват да придобиват все по-голям достъп до политиците, настоявайки че техните идеи, виждания и модели трябва да се взимат на сериозно. Това се постига чрез комбинация от активност и политически диалог.

На международно ниво има и други причини, които могат да обяснят нарастването на НПО в международното управление. Според Charnovitz (1997) тези причини са най-малко четири: растежът на междуправителственото договаряне в областта на вътрешната политика, предизвикана от интеграцията на световната икономика; краят на Студената война, която отстранява популяризацията на глобалната политика около двете суперсили (САЩ и Русия); появата на глобалната медийна система, която осигурява платформа за неправителствените организации да изразят мнението си; и разпространението на демократичните норми, които увеличават обществените очаквания за участие и прозрачност при вземането на решения. Посочените по-горе причини представляват основата, върху която се гради появата и развитието на НПО към наши дни. Тяхното разглеждане обаче е немислимо без да бъде поставено в контекста на т.нар. *модел*

на доброто управление, в чиято основа лежи балансът на силите между държавата, пазара и гражданското общество. Всъщност, „подходът на доброто управление чрез конкретните политики съчетава трите оси на жизнеспособния социум: функциониращият свободен конкурентен пазар (т.е. икономиката), ефективната правителствена управленска дейност (т.е. държавата) и защитените индивидуални свободи и частна инициатива (т.е. гражданското общество).“¹ Като резултат от това виждане моделът на публичното управление от 80-те години на сам започва да се представя от авторите както триъгълник, в ъглите на който са поставени горните три. И докато изследванията посветени на ролята на държавата и пазара – две от основните страни на триъгълника, са сравнително дълбоко изучавани, то последната трета страна – гражданският сектор става обект на внимание едва след това.

Активното гражданско участие в процеса на взимане на решение в публичните политики е ново измерение в отношенията гражданин – държава. То се гради на разбирането, „че гражданите имат право да бъдат постоянен и самостоятелен участник в създаването на политиките, отнасящо се до тях и до развитието на обществото като цяло и че ролята на държавните органи на управление е да предоставят регулация, институционални структури и механизми, в рамките на които пазарът и гражданското общество, отделните граждани, граждански групи и други заинтересовани по дадена политика страни да могат да организират своите дейности и отношения по ефективен начин“². Това разбиране е продукт от философията на модела на доброто управление, който предполага взаимно поправяне на несъвършенствата на трите основни страни. То се появява в такъв момент от развитието на обществата, при който държавата от връх в йерархията на властта се превръща просто в един от актьорите при правенето и осъществяването на политиките. Това на свои ред дава зелена светлина за разрастването на третия сектор, още повече че той се превръща в привлекателен съюзник за широкия политически спектър. За либералите, НПО помагат да се балансират държавните и бизнес интересите, чрез предотвратяване на злоупотреби с власт, за нео-либералите, НПО са част от частният сектор и осигуряват средства за увеличаване на пазарните им роли, а за „левите“ обещаваат „нова политика“, която предлага възможност за социална трансформация, но представя алтернатива на ранните радикални стратегии за „улавяне“ на държавната власт и централизация (Clarke 1998).

Неправителствените организации в България след 1989 г. Същност, роля, генезис и правна рамка на НПО в България

Появата и особеностите на неправителствени организации в България след 1989 г. като цяло отразяват духа на българския преход с неговите правно-политически и икономически специфики. Приетата през 1991 г. Конституция на Република България, провъзгласява свободата на сдружаването като основно право на гражданите. Възможността да се упражни това право е чрез създаване на сдружения, които да служат за задоволяване и защита на гражданските интереси.

Неправителствените организации в България (според Закона за юридическите лица с нестопанска цел³) са два вида – *фондации и сдружения*. „В съответствие със своите цели, тези организации се делят на още две категории – *юридически лица, които работят в частен интерес, и такива, чиито функции и цели са в обществена полза*. Това не са отделни видове юридически лица, а представляват законов статус, предоставен на организацията, като различният статус определя и различен обем права и задължения на

¹ Танев, Т. Анализ на публичните политики. София: Военно издателство, 2008, с. 75.

² Проект Бяла Книга на гражданското участие в България.

³ Законът за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛСНЦ) влиза в сила от 1 януари 2001 г.

съответната организация⁴. Общото между всички тях е, че са независими от държавното управление - нямат право на политически цели и дейност.

Неправителствените организации развиват обществена дейност без стопанска цел. Вероятно това е и причината, вместо широко разпространеното понятие неправителствена организация- буквален, но не точен превод на английския термин *non-governmental organization* (NGO)- последното означава не просто „не правителствен“, а по-широкото „управленски“ (т.е. управлението на държавата на всички равнища – национално, регионално и местно), в България да се използва по-точния от гледна точка на юристите термин - организация с нестопанска цел или юридическо лице с нестопанска цел – сдружение или фондация, измествайки предишния израз нестопанска организация.

Законът за юридическите лица с нестопанска цел разрешава в някои на пръв поглед ограничени случаи неправителствени организации да осъществяват и стопанска дейност. В неговия член чл. 3, ал. 3 е записано, че юридическите лица с нестопанска цел могат да извършват допълнителна стопанска дейност само ако е свързана с предмета на основната дейност, за която са регистрирани, и като използват прихода за постигане на определените в устава или учредителния акт цели. Законът обаче не урежда въпросите свързани с „контрола върху стопанската дейност и дали изразходването на средствата съответства на целите на организацията, което позволява на някои НСО да използват просто юридическата форма на НСО за извършване на класически търговски услуги, конкурирайки на пазара класически търговски субекти⁵.

В действителност обхватът на дейност на организациите с нестопанска дейност в България се оказва ключов за разбирането на тяхната същност и характеристики. Най-общо можем да разграничим три основни групи неправителствени организации, според тяхната дейност. „Първата група е НСО, които не извършват никаква стопанска дейност и разчитат само на грантове, членски внос и дарения (такива, например, би трябвало да бъдат по закон НСО, в чиито управителни съвети участват съдии). В тази група влизат НСО, които са обособили стопанската си дейност в отделно търговско дружество, изцяло собственост на организацията, при което печалбата от стопанска дейност, след плащането на необходимите данъци, отива в НСО за извършване на нестопанската дейност. Втората група НСО са тези, които извършват преимуществено съпътстваща стопанска дейност около своите проекти, за да осигурят изискваното от донорите съфинансиране или оформят като стопанска дейност корпоративните дарения, които получават. В тази група обемът от стопанска дейност обикновено е под средния за страната (като дял от общия оборот). Третата група НСО извършват преимуществено търговска дейност, някои дори до 100 % от оборота си. Търговската дейност по правило не обвързана с необходимостта от съфинансиране, а с потенциала (вкл. политически връзки), които имат НСО⁶.

Като цяло неправителствените организации след 1989 г. в България, с изключение на фондациите, излизат от по-тясното поле на благотворителността, следвайки установилите се западни модели. Към наши дни те не изчерпват мисията си единствено с идеята за благотворителност, а се превръщат във водещ работодател, пряко заинтересован от политиките, провеждани в конкретната сфера. НПО вече правят не просто анализи на конкретни пазари, каквато роля имаха през миналия век, но се ангажират с предоставянето на съвети и активно участие - „отделят все повече внимание на пазарните механизми не просто като на нещо, чиито дефекти следва да се поправят от тях, а като на средство за осъществяване на социалната промяна⁷. Тази промяна на свои ред оформя съществени

⁴ Ценков. Е. и колектив. Гражданското общество в България. Тенденции и рискове. Център за изследване на демокрацията, София, 2010, стр. 7.

⁵ Пак там, с. 12

⁶ Пак там.

⁷ Пак там.

изменения в устройството на съвременните общества, поставяйки редица въпроси, свързани с необходимостта от институционализиране на активното гражданско участие, което да гарантира ефективното прилагане на принципите на демократичното управление и обществения интерес. Гражданското участие всъщност е процес, посредством който гражданските интереси, нужди и ценности се взимат под внимание от властта в процеса на вземане на решения по различните секторни политики. Самият процес на промяната протича с различна степен и интензитет в зависимост от сектора, в който се развива. Ето защо в следващата част ще се опита да представим развитието на НПС в българската енергетика, като систематизиране основните „играчи“ в сектора и дадем отговор на въпроса доколко гражданското участие се оказват определящо за развитието на енергийната политика в България.

НПО в българската енергетиката - форми на участие, основни играчи, влияние

Значението на гражданското участие в процеса на правене и осъществяване на енергийната политика на национално ниво е заложено в редица международни документи, които са продукт на съвременния модел на управление на енергетиката – *т.нар. регулаторната държава*⁸. Някои от тях са задължителни за държавите, а други имат променлив характер. Общото между всички тях е, че касаят правната рамка на взаимодействието институции – граждани (или техните сдружения), посредством което гражданските интереси, нужди и ценности се взимат под внимание от властта в процеса на вземане на решения във връзка правенето и осъществяването на енергийната политика. Самият процес на гражданско участие е сведен до три основни форми - *информирание, консултации* и в някои все още редки случаи – *до съвместно вземане на решения*. Тези форми касаят минималните условия по норматив, които позволяват на гражданите ефективно да взаимодействат с институциите, да предоставят становища по изготвяните от институциите актове, а така също и да бъдат включени в първоначалния процес на формулиране на политиката.

На българска почва гражданското участие в управлението на енергетиката през последните години все повече започва да излиза на преден план при разработването, прилагането и изменението на законодателната база и енергийните стратегии. Сред основните форми на участие е нарастващият брой обществени обсъждания, които дават правото на гражданите и техните представители активно да изразят позицията си относно съответният доклад или законодателен акт. Процесът на участие все повече се утвърждава и чрез институционализирането на гражданското представителство в разнообразие от асоциации, представляващи по един или друг начин техните и собствените си интереси в различните сектори на енергийния отрасъл. Така например енергийни сдружения в България могат да бъдат класифицирани в три големи групи:

- електроенергийни (асоциациите, работещи в областта на либерализирането на енергийния пазар в България),
- екологични (възобновяемите енергийни източници) и
- газовите асоциации, работещи в посока на промени в нормативната уредба, отнасяща се до сектора природни газ.

⁸ За повече информация виж: Андреева, Л. *Услуги от общ икономически интерес. Регулации на електроенергийния пазар и на производството на енергия от възобновяеми източници в България*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2016.

По-голямата част от енергийните асоциации в България са създадени на браншови принцип и имат за цел чрез постоянните контакти с органите на държавната администрация и пряко участие на техните експерти да съдействат в процесите на подготовка, изменение и допълнение на нормативни документи и стратегии с оглед на обществения интерес и пазарната конкуренция.

В областта на електроенергийните пазари например появата на неправителствените организации е сравнително ново явление и това не е случаен факт. „За да се въведе конкуренцията на пазара на енергийни услуги, е необходимо вертикално интегрирани структури да бъдат премахнати. Целта е свободно функциониращият пазар да генерира повече двустранни договори, което в крайна сметка да доведе до по-широк и равноправен достъп до пазара по отношение на всички участници“⁹. Тази концепция предопределя и целите на електроенергийните асоциации в България - изграждането на реална конкурентна среда на българския електроенергиен пазар, осигуряване на по-широк и равноправен достъп до пазара по отношение на всички участници, защита на общите интереси на търговците, производителите и потребителите на електрическата енергия. Посочените цели са в контекста на европейското разбиране за изграждане на един европейски енергиен пазар, в рамките на който всички търговци, производители и потребители са в състояние да прилагат и защитават собствените си интереси.

Сред водещите играчи на национално ниво са:

- Асоциация свободен енергиен пазар (АСЕП) и
- Асоциацията на търговците на електрическа енергия в България (АТЕЕБ).

И двете организации са организации с нестопанска цел, като обединяват водещи компании извършващи търговия с електроенергия в страната. Основната им цел е да осъществяват защита на правата и интересите на търговците на електроенергия в България, като Асоциацията на свободния енергиен пазар е отворена и към „потребителите и производителите на електрическа енергия, тъй като изграждането на стабилен, прозрачен и предвидим пазар на електрическа енергия е възможно само с обединените и координирани усилия на всички участници“¹⁰. По тази причина те извършват и редица проучвания, анализи и консултации в областта на търговията с електрическа енергия, предоставят платформа за диалог и обмен на идеи между членовете и ги представляват пред публични институции и другите национални и международни организации в сектора. Обединяват усилията и интересите на отделните участници на свободния енергиен пазар и сътрудничат с институциите в стремежа им към изграждане и усъвършенстването на правната рамка.

В областта на *зелената енергия* в България са регистрирани следните основни неправителствени играчи:

- Асоциацията на производителите на екологична енергия;
- Конфедерация на асоциациите за екологична енергия;
- Национален съюз на независимите енергопроизводители „Екоенергия“;

⁹ Андреева, Л. Услуги от общ икономически интерес. Регулации на електроенергийния пазар и на производството на енергия от възобновяеми източници в България. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2016, с.214.

¹⁰ <http://asep.bg/who-we-are/>

- Българска фотоволтаична асоциация;
- Българска геотермална асоциация;
- Национална асоциация за биогоривата;
- Съюз на производителите на екологична енергия-БГ;
- Българска соларна асоциация;
- Българска асоциация за биомаса и др.

Според предмета си на дейност тези организации са сдружения с нестопанска цел, като част от тях осъществяват дейността си и в частна полза. Основната им цел е да сътрудничат с регулаторните органи, институции и другите неправителствени организации, свързани с развитието на екологичната енергия в България, да запознаят институциите и гражданите с различни аспекти на ВЕИ енергията, с ползите от производството на екологично чиста енергия, т.е. да допринасят за намаляване на вредните въглеродни емисии в атмосферата. Сред основните им приоритети обаче е да съдействат при създаването на новата политика за развитие на възобновяемите енергийни източници и да провеждат изследвания и проучвания, които да представят на вниманието на заинтересованите страни във връзка с изработването на енергийната политика.

В тази връзка българските екологични сдружения, макар и постепенно, изграждат контакти с неправителствените организации на световно и европейско ниво:

- Европейска асоциация за вятърна енергия;
- Европейски съвет за възобновяема енергия;
- Европейска федерация за възобновяема енергия;
- Европейска асоциация за малки водноелектрически централи;
- Европейска асоциация за биогорива;
- Световна асоциация за вятърна енергия;
- Световен съвет за вятърна енергия и др.

Що се отнася до газовите пазари в България основно влияние при формулирането и провеждането на енергийната политиката оказва браншовата организация „Българска Асоциация Природен газ (БАПГ)“. Тя се състои от следните дружества:

- 1. "Овергаз Инк" АД
- 2. "Булгартрансгаз" ЕАД
- 3. "Ситигаз България" ЕАД
- 4. "ТАСИ" ООД
- 5. "Автометан" ООД

- 6. "Севлиевогаз-2000" АД
- 7. "Ремикс България" ООД
- 8. "Черноморска технологична компания" АД
- 9. "Овергаз Техника" АД
- 10. "Газтехника" ЕООД
- 11. "Комекес" АД

Организацията е създадена в началото на демократичните промени у нас, в такъв момент от развитието на обществото, когато режимът на тока и недостатъчно ефективното използване на енергийните източници, са сред основните проблеми, които бележат ежедневието на българското общество. В тези условия природният газ се очертава като алтернативен енергиен източник с широк спектър на употреба.

Независимо от това обаче, газификацията на страната е възпрепятствана по редица причини: "липса на държавна политика, стимулираща използването на по-ефективни и екологично чисти енергоизточници; отсъствие на актуализирана нормативна база; монопол върху газовия пазар и цената на синьото гориво; неефективна инвестиционна политика; липса на достатъчна и публична информация за предимствата от използването му и др."¹¹ Ето защо по инициатива на водещи български експерти, които осъзнават необходимостта от адекватни мерки, през 90-те години на миналия век поставят началото на Асоциация „Природен газ”. През 2008 г. Асоциацията е преименувана на Българска асоциация Природен газ (БАПГ), както е известна и днес.

Сред водещите цели на сдружението са активните действия в областта на законодателната промяна, сигурността на газовите доставки, устойчивото развитие и безопасността. В тази връзка Асоциацията е изградила и четири нарочни комитета, които и до днес продължават да работят за тяхното осъществяване. Активността на БАПГ е както на национално, така и на международно ниво. Чрез непрекъснати консултации и проучвания на газовите пазари асоциацията предлага на органите на държавната власт своите експертни становища във връзка с подготовката, измененията или допълненията на енергийните стратегии и нормативна уредба. В областта на сигурността на газовите доставки и устойчивото развитие сдружението подпомага активната политика чрез редица семинари, доклади и изявления, чиято основна цел почива върху разбирането за универсалността на услугите и европейското законодателство в тази посока.

Определянето на точния обем и структурата на „третия сектор” в енергийния отрасъл в страната среща редица трудности, по-голямата част от които са породени от липсата на яснота относно броя на реално функциониращите организации по сектори, начина на финансирането им, а така също и относно формите на участие във връзка с определянето, разработването и осъществяването на политиката в съответната област.

Появата, развитието и участието на неправителствените организации в управлението на българската енергетика се отличава и със значително закъснение, най-вече поради спецификите на разглеждания отрасъл. За разлика от другите сектори в българската икономика, енергийният отрасъл попада в обсега на т.нар. услуги от общ икономически интерес, чиято спецификата изисква съобразяване с европейските регулаторни правила. Той е подчинен както на разбирането за задоволяване на обществените нужди, но така също и на промяната в начина на управление - появата на регулаторната държава, в рамките на която определящо значение има осигуряването на минималните човешки потребности в условията на либерализиран пазар. В този сложен

¹¹ <http://www.naturalgas.bg/infobg/19>

контекст основаната предпоставка за ефективно участие на НПО в управлението на българската енергетика е подчинено най-вече на наличието на политическа воля за това. Тя е тази, която отгъква пътя към промяната и осигурява чрез необходимите норми и административни процедури достъпа на тези организации до формулирането, провеждането и оценката на съответните политики. Това на свои ред поражда редица проблеми, свързани с участието на неправителствените организации при разработването и осъществяването на енергийната политика у нас.

Заклучение – основни проблеми на участието на НПО в управлението на българската енергетика

Близо три десетилетия след началото на демократичните промени в страната, независимо от обстоятелството, че вече не се наблюдава толкова откритото противопоставяне на НПО от страна на държавните институции и политици, въпросът за правно-политическите отношения между институциите на държавната власт и неправителствения сектор продължава да бъде основният крайъгълен камък на българската енергийна политика.

Участието на неправителствения сектор в консултативните процеси към институциите на държавната власт, както на национално така и на местно ниво, няма завършен характер. Регулацията, доколкото съществува, е разпръсната в различни нормативни актове, което поражда съмнения за липса на ефективно участие в процеса на вземането на решения по въпросите на съответната политика. Нещо повече, липсват единни стандарти за информиране и съвместно вземане на решения. Процедурите по обществено обсъждане например не отчитат ролята и отговорностите на участващите страни. Те продължават да бъдат нещо като „буферна зона“, чиято основна цел е да се отчете спазената процедура, без обаче и мнението на заинтересованите страни. Институционална структура за провеждане на подобни процедури е все още ненадеждна. Самите дейности, свързани с тези процедури остават ресурсно необезпечени, което стеснява обхвата на възможните участници, демотивира служителите от администрациите и води до намалена ефективност.

Проблем съществува и в процедурите за определяне на заинтересованите страни. Редица влиятелни държавни служители и членове на политически партии или техните близки, създадоха неправителствени организации, чиято основна цел е да прокарат единствено частните си интереси, за сметка на обществения интерес. Особено непълноценно е представителството на т.нар. малки организации, чиито интереси продължават да остават в страни. Допълнителен проблем представлява и сравнително скорошното обособяване на „третия сектор“ в рамките на енергийния отрасъл у нас, най-вече поради липсата на политическа воля за реформи, в съответствие с наднационалните регулаторни правила. Самият обем и структура на организациите с нестопанска цел е твърде неясен. Една част от тях са регистрирани в обществена полза, но други оперират и в частен интерес. Това създава объркване за смисъла от съществуването им, а оттам и съмнения за истинността на новото измерение в отношенията неправителствен сектор – държава.

Ето защо, акцентът на участието на неправителствените организации в управлението на българската енергетика, следва да се постави върху принципите на доброто управление, в рамките на които законовото, институционално изграждане и прозрачността, да гарантират ефективното участие на гражданите, техните организации и другите заинтересовани страни в управлението.

БИБЛИОГРАФИЯ

Андреева, Л. Услуги от общ икономически интерес. Регулации на електроенергийния пазар и на производството на енергия от възобновяеми източници в България. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2016.

Проект Бяла книга на гражданското участие в България - [http://www.public-consultbg.org/bg/wp-content/uploads/BYALA%20KNIGA%20za%20grazhdansko%20uchastie\(1\).pdf](http://www.public-consultbg.org/bg/wp-content/uploads/BYALA%20KNIGA%20za%20grazhdansko%20uchastie(1).pdf)

Танев, Т. Анализ на публичните политики. София: Военно издателство, 2008.

Ценков, Е. и колектив. Гражданското общество в България. Тенденции и рискове. Център за изследване на демокрацията, София, 2010.

Clarke, G. (1998) 'Nongovernmental organisations and politics in the developing world', *Political Studies*, XLVI: 36–52.

Charnovitz, S. (1997) 'Two centuries of participation: NGOs and international governance', *Michigan Journal of International Law*, 18, 2: 183–286.

Fisher, J. (1998) *The Road from Rio: Sustainable Development and Nongovernmental Movement in the Third World*, New York: Praeger.

Lewis, D. (2001) *The Management of Non-Governmental Development Organizations*, New York

Интернет сайтове:

Асоциация свободен енергиен пазар (АСЕП)- <http://asep.bg/who-we-are/>

Асоциацията на търговците на електрическа енергия в България (АТЕЕБ) - <http://ateb.bg/>

Асоциацията на производителите на екологична енергия – <http://apee.bg/bg/>

Българска асоциация за биомаса - <http://www.bab-bg.com/>

Българска Асоциация природен газ (БАПГ)- <http://www.naturalgas.bg/infobg/19>

Българска соларна асоциация - <http://www.bsa.bg/>

Българска фотоволтаична асоциация – <http://www.bpva.org/>

Конфедерация на асоциациите за екологична енергия - <http://www.ecoenergy-bg.org/news/14.html>

Национална асоциация за биогоривата в България - <http://www.biofuels-bg.org/>

Национален съюз на независимите енергопроизводители „Екоенергия“ - <http://www.ecoenergy-bg.org/>

Съюз на производителите на екологична енергия-БГ - <http://www.eco-energy-bg.eu/SPEE/Spее.php>